

Концепции за феминизма: логика на развитието¹

Основни етапи в изграждане на феминистката мисъл: от защита на правата до философска антропология;

Галина Бранд

Думата феминизъм възниква в края на XVIII век² и появата ѝ никак не е случайна. Изследователите отчитат две причини, които спомагат за възникване на феминисткото движение³. От една страна, това е промяната в начина на производство – процес, известен като индустриална революция, който повлича след себе си мащабни социални изменения. Развитието на капитализма и повишеният ръст на градската икономика спомагат за увеличаване значимостта на средната класа в обществото – това е класата на хората, за които животът постепенно се концентрира извън домакинството. Сред мнозина вече се появява възможността за избор – да останат въкъщи или да се посветят на не-домашна професия. Оттук възниква и опозицията „дом – работа“, която касае не само мъжете, но и жените. Животът на жените вече може да не се ограничава само до домашните занимания и селската работа. Заедно с това израства и икономическата зависимост на жените от мъжете, а така и тяхното изключване от множество професии.

Описаното дотук се разгръща на фона на ръста на общодемократичното движение, което се явява втората от вече споменатите причини. Европейските политици и мислители през осемнадесетото столетия обединяват усилията си в борбата срещу монархията, аристокрацията, политическата тирания. Позициите, които заемат,

---

¹ Преводът е направен по: Брандт, Г., 2006, *Философская антропология феминизма. Природа женщины*. Алетейя, Москва. С. 12 – 24. Бел. Пр.

² Съществува мнение, според което „феминизмът като стремеж на жените да се освободят от влиянието на мъжете и да заставят мъже да ги уважава с техните лични, индивидуални качества...е съществувал винаги“, че още античните хетери и средновековните жрици (царизи на т.нар. „съд на любовта“) са били феминистки. (Срв. Ламброзо, П., *Женщина, ее физическая и духовная природа и культурная роль*. СПб, 1910). Също така се твърди, че подобна представа неимоверно разширява историческите и смислови граници на и без това обемното и нееднозначно явление.

³ Срв.: Grimshaw, J. 1985, *Feminism, History and Morality* // *Radical Philosophy*. No. 30, London.; Zaretsky, E., 1976, *Capitalism, the Family and Personal life*. London.

засягат правата и задълженията на държавата и възможното политическо освобождаване на гражданите. Подобни въпроси възникват и преди това. Хобс, например, в своя „Левиатан“ издига идеята за ограничаване на абсолютната монархия, а сходни тези развиват Джон Лок и др., но най-голямо влияние за появата на феминизма имат идеите на Френската революция и нейната теория за „правата на човека“, засягаща не само собствеността, но и „независимостта, живота, свободата и стремежа към щастие“.

Кой е този „човек“, който трябва да притежава подобни права? Въпросът повече не може да бъде игнориран. В „Декларацията за правата на човека и гражданина“, основният документ на революционните принципи, още първата фраза гласи: „Всички хора се раждат свободни и с равни права“. Преди това, доста по-ранни концепции, свързани с демократичните преобразувания, под „човек и гражданин“ мислят само собственика и именно този факт е причина за дълги борби за принципи, съобразно които всички мъже биха имали равно право на глас. Тогава е абсолютно разбираемо, че „правата на човека“ изобщо не засягат жените. Ориентирайки се към проблемите на свободата, справедливостта и равенството, политическите идеи стават тясно свързани с проблема за автономията на индивида като „разумно същество“ – т.е. всеки един, който може да действа с ясно съзнание, да защити независимостта на своя ум и способността си за правилни съждения. Доколкото жените, както ще бъде показано в следващата глава, биват изключвани от категорията на съществата, които притежават самостоятелност и автономия, са изключени също и от числото на онези, които би трябвало да притежават човешки права. По този начин тълкувателите на революционната справедливост, които допълват „Декларацията“ с разяснения, кой може да попадне сред „свободните и равните“, не признават жените за членове на това общество. Реакция срещу всичко това е възникването на феминисткото движение, което в някои страни обхваща не само жени, но и мъже.

За феминистките от онзи период основна тема са не само личните преживявания, касаещи една или друга форма на потискане. Те се захващат и с политически въпроси – за женските права, за женските способности и възможности, за отношенията между мъжете и жените, за зависимостта на жените в дадените социални условия и т.н. Мери Уолстънкарафт е сред най-видните фигури в това движение. Предмет на нейната критика са философските идеи на Едмънд Бърк и Жан-Жак Русо. Бърк критикува освободителните идеи и идеите за равенство от гледна точка на политико-философски

позиции, лежащи в основата на френската революция. В своя текст „Защита на правата на жените“ Уолстънкарафт яростно поддържа доктрината за „естественото право“ – естествените права са свързани преди всичко със съгласуването между свободите на човека и свободите на другите индивидуалности, а онова, което поражда тези права в човека, е същото, което го отличава от животните. Затова няма основания или логически доводи от числото на носители на „естествените права“ да бъдат изключвани жените и те да не се разглеждат като пълноправни техни собственици.

Относно позицията на Русо (за нея подробно ще стане дума в настоящето изследване), то критиките на Уолстънкарафт са свързани с убеждението, че добродетелите и достойнствата за мъжете и жените са различни и основното призвание на жените е да се харесват на мъжете. Според нея оценката за добродетелите и достойнствата на индивида трябва да имат общочовешки характер и по своите качества следва да бъдат независими от темата за пола. „Дори да ме осъдят самонадеяни особи, все така ще продължавам да съм убедена, че всичко написано от Русо до д-р Грегъри, който пише за жената, възпитанието и поведението ѝ, показва жената като по-слабо същество, отколкото тя в действителност е... Русо твърди, че жената никога не е способна да се почувства независима, затова тя трябва да бъде ръководена, да ѝ се внушава страх, защото едва така ще станат явни естествените ѝ прелести, тя ще се превърне в кокетка-робиня – така ще си изгражда все по-съблазнителен образ, ще е все по-желана партньорка за мъжете, които имат намерение да се отвлечат за малко от своите задачи. Русо привежда доводи, които заема от ежедневието и дори от сериозни изследвания, за да достигне до извода, че любовта към истината и силата на духа трябва да се възпитават не във всеки един случай (въпреки че възпитанието на жените е основният способ за изграждане на тяхната покорност и това свойство трябва да се внушава строго)... Когато по своята природа жените се намират по-долу от мъжете, техните добродетели качествено трябва да бъдат същите, както и при мъжете иначе добродетелта ще е относително понятие. Съответно и поведението на жените се основава на еднакви с мъжките принципи и да притежава същата цел“⁴.

Също така Уолстънкарафт е съгласна с множеството определения, с които традиционно биват описвани жените, сред които са ирационалност и чувствителност.

---

⁴ Уолстънкарафт, М., 1992, В защита на правата на жените//Феминизм: проза, мемуари, писма. С. 27-28. [Съответно оригиналното издание: Wollstonecraft, M., 1792, *A Vindication of the Rights of Woman with Strictures on Moral and Political Subjects*. Joseph Johnson, London. Бел. Пр.]

Самата тя многократно указва на „ограниченията на собствения ѝ пол“, но ги обяснява не с „женската природа“, а с обстоятелствата на женския начин на живот, който не позволяват на последните да развият умствените си способности и да получат достойно образование⁵.

Видно място в това движение във Франция заема Олимпия дьо Гуж, която през 1791 г., само две години след обявяване на „Декларация за правата на човека и гражданина“, диктува своята „Декларация за правата на жените и гражданките“, в която изисква правата на човека (в това число и политическите) да са валидни както за мъжете, така и за жените. По този начин нейната „Декларация“ се превръща в първия политически документ на феминизма. За акцията на Олимпия дьо Гуж е издадена заповед за смъртно наказание, изпълнена през 1793 г. Предвестник на феминистките идеи в Германия става Теодор Хипел. В своята нашумяла книга (имаща по-скоро скандална слава) „За равенството на половете“⁶ авторът също изисква политически права за жените, а сред тях са – право на образование и свободно развитие на личността.

Изследователите на историята на феминизма отчитат фрагментарността на сведенията за този период, макар идеите за женското равноправие да са се интерпретирали като второстепенни и затова почти веднага биват забравяни. Дори онези текстове на феминистки автори, широко популярни през своето време, впоследствие изглеждат случайни, дори скандални. Както приемат изследователите, изградилата се традиция на феминистките идеи съществува още от началото на XVIII век⁷.

---

⁵ Wollstonecraft, M., 1975, *Vindication of the Rights of Woman*. Harmondsworth.

⁶ Става дума за: Hippel, Th., 1792, *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber*. Berlin. Бел. Пр.

⁷ Трябва да отбележим, че почти едновременно с възникването на феминизма, се създава и движение, което му противостои. Негови представители са както мъже, така и жени. Например, Катерина Битчър развива идеята за това, че е „естествено“ разделението в обществата на мъже и жени за разлика от „неестественото“ разделение на класи, затова тя предлага на философи, политици и феминистки да се замислят за „новите начини за поддържане границите между мъжете и жените“ (Sklar, K., 1973, *Catherine Beecher: A Study in American Domesticity*. New Haven. p. 211). Дори когато днес не всички теоретици на феминизма са привърженици на идеята за сваляне на разликите между половете, то в контекста на тази епоха те биха се възприели еднозначно като антифеминистки. Това се подкрепя и от публично изказваните заявления на жените от викторианската епоха, че предоставянето на избирателно право за жените, „ще навреди на изтънчеността, чистотата, изискаността и благородството“ (Magnus, Ph., 1954, *Gladstone. A Biography*. London. p. 383).

Към XIX век се отнася т.нар. втора вълна на феминизма, когато през първите години Жермен дьо Стал изразява основния проблем на феминисткото движение: „Съществуването на жените в обществото не е предопределено от никакви принципи – нито от естествения порядък на нещата, нито от социалния“⁸. Един от най-влиятелните представители на новото разбиране е известният философ и икономист Джон Стюърт Мил, написал произведението с недвусмислено заглавие „Подчинението на жените“, което има огромен отзвук, както през неговата, така и в следващата епоха. Зигмунд Фройд прави критически анализ на текстовете на Мил, намирайки че в тях се отдава малко значение на вродените разлики между мъжете и жените.

Мил започва есето си с директно назоваване на темата: „Тема на настоящето есе – както могат достъпно да се разкрият мотивите на гледната точка, която отдавна се появи в мен, още щом започнаха да се формират съжденията ми по социалните и политически въпроси и която позиция не само не отслабна и не се видоизмени, но според размишленията и развитието на жизнения опит, все повече укрепна в мен. Принцип, който регулира социалните отношения между двата пола, а именно узаконеното подчинение на един пол от страна на другия, несправедливо в своето основание – то се явява днес основното препятствие по пътя на съвършенството на човека“⁹.

Социалните и психологически причини за подчинението на жените подробно са изследвани от Мил, макар той да твърди, че всички жени, още от детска възраст, се възпитават във вярата, затова в идеала си техният характер се отличава рязко от този на мъже, а на женската природа е присъща отстъпчивост. Както жените твърдят – моралът, бивайки тяхна „вътрешна емоционална същност“ съответства на предназначението да се живее за другите, умението за пълно себеотричане и отдаване на живота в грижа за близките. Под близки се разбират само тези, които на жената е позволено да има – мъжете, към които са привързани или децата, свързващи изконно жената и мъжа. „Трите фактора трябва да се обединят в един, продължава Мил: първият – естественото чувство на влечение между половете, вторият – пълната зависимост на жената от своя мъж, когато всяка привилегия или удоволствие се

---

⁸ Цит. по: Айвазова, С., 1997, Симона де Бовуар: Етика подлинного съществування// Де Бовуар, С., 1977, *Второй пол*. Москва. С. 11.

⁹ Милль, Д., 1992, Порабощение женщин// Феминизм: проза, мемуары, писма. С. 222. [Съчинението, което авторката цитира е есето: Mill, J., 1869, *The subjection of Women*. Longsman, London. Бел. Пр.]

възприемат като дар от негова страна и се определят само между тях, и третата – когато главната цел на всички стремежи и планове, на свързаното с обществените задачи бива възприемано от жените изключително и само чрез мъжа – тогава трудно ще си представим, че светогледът, доброто за мъжете, моментално не би се превърнало в основна цел при възпитаване и формиране на женския характер. Под господството на мъжа са всички тези ключови средства за влияние над женския ум, а егоизмът винаги би подсказал на мъжа, как безгранично да се възползва от тези средства, за да държи жената в подчинение и да насажда в нея слабост, податливост и отказ от всичко лично, като основни свойства на женската привлекателност“.¹⁰

Периодът като цяло се характеризира с търсене на аргументи за доказване на необходимостта от социално и политическо равноправие на жените. Интересни опити в тази посока могат да се открият в ученията на социалистите-утописти, преди всичко при Шарл Фурие, Робърт Оуен и Сен-Симон. Според възгледите на Фурие е невъзможно обществото да се освободи без преди това да се освободят жените и това е главното условие за социален прогрес. Затова той пише: „Прогресът и смяната на историческите периоди се случват в резултат на движението на жените по пътя за свобода, а регресът на социалния порядък означава ограничаване на женските свободи. Главният принцип на социалния прогрес се състои в увеличаване правата на жените“.¹¹ Мнозина изследователи дори доказват, че на Фурие принадлежи авторството на понятието „феминизъм“¹².

Фурие и Оуен анализират социалните отношения в семейството и тълкуват отношенията между половете като първооснова за социалните противоречия, но и критикуват буржоазните форми на брака и семейството като угнетяващи жените. Те са убедени в това, че ликвидирането на половото неравенство е невъзможно без участието на жените, но така че жените, описани като „равнодушни“ и „раболепни“, следва да изградят „семеини асоциации“. В комуните жените и мъжете имат равни права,

---

¹⁰ Пак там. С. 228-229.

¹¹ Айвазова, 1997. С. 11.

¹² Срв. напр.: Ganssen, Gurreit, M., 1981, *The Male Monopoly on History and Thought*. N.Y. P. 105.

получават равно образование и възпитание и дори домакинската работа се разпределя на егалитарна основа – поне според възгледите на Фурие и Оуен¹³.

Сен-Симон създава концепцията за Новото християнство, в която говори за това, как главата на новата църква трябва да бъде представен не от един човек, а от двойка – мъж и жена (въвежда понятието „женски месия“). Интересно е наблюдението му върху проблема, че „равенството на половете се корени не в тяхната еквивалентност, а има смисъл като равнопавна взаимодопълняемост“¹⁴. Така, според изследователката на феминизма – Светлана Айвазова, то „Фурие и Сен-Симон създават основата за преврата в обществените разбираня за предназначението на жените. Идеите им отиват отвъд пределите на съжденията за „природата на предназначението на пола“, без да го дискредитират или оспорват. Така се появява възможността да се заговори за това, че покрай креативните и природни функции, жените могат да притежават и други – социални и граждански функции и че взети заедно, те могат да се допълват, а не да си пречат. Отгук се изгражда пукнатина в спора за женското равнопавие, защото се говори не само за „естественото“, но и за социалното право на жените, правото на свобода, образование, труд. Този теоретичен фундамент подсилва позицията на феминизма“¹⁵.

Традицията на свободата и равнопавието на мисълта остават централни за феминизма и в по-нататъшното му развитие. Идеите лежат в основата на много програми, борещи се за политическо равенство и пълна независимост на жените през ХХ век. Началото на века е белязано от такива знаменити движения, като суфражетките, които получават най-голямо влияние в Англия и САЩ. И макар изследователите да утвърждават, че „въпреки разпространеното мнение, суфражизмът изобщо не се явява главна задача на феминизма“¹⁶, то всички изисквания за избирателни права на жените са сред най-обсъжданите теми сред феминистките идеи:

---

¹³ Срв. Ganssen, Gurreit. Op. Cit.

¹⁴ Цит. по: Ушакова, В., 1984, *Общественная роль женщины и идеология феминизма*. Дисс. на соиск. канд. филос. наук. Москва.

¹⁵ Айвазова, 1997. С. 11.

¹⁶ Феминизм: проза, мемуары, письма. М., 1992. С. 10.

голям брой феминистки са убедени, че е достатъчно жените да се сдобият с изборителни права и това ще им помогне да разрешат множеството други проблеми¹⁷.

Както е известно суфражетките печелят. Тази победа довежда до общ спад на феминисткото движение. Основна причина затова, според съвременните изследователи, е липсата на изградена теоретична основа на движението, а според Мириам Шнер: „(...) след победата на суфражеките английското и американско движение отмира. Въпреки присъщото му единство... на суфражизма му липсва идеологическа платформа. Без ясно формулирана теоретична концепция нито едно действие не може да се противопостави на бурния натиск на разочарованието и поражението, също и на съизмеримите с тях множество следствия на триумфа. Женското движение организира единствено програма, способна да му придаде масовост и дори да предизвика чувство на гордост от подобно сестринско единение, но не съумява да обезпечи своята теоретична програма, с която да продължи собствения си живот“¹⁸.

Третата вълна на феминизма, чието начало е в средата на ХХ век, е белязана от разработване на теоретична основа, която позволява то да се превърне в мащабно социално явление за своето време.

Преди да продължим разговора за историческите начала на феминистката мисъл, трябва да изясним, макар и накратко, концептуалния фундамент, първите системни опити, свързани с обосноваване на теоретичните основи на феминизма. С тях се свързват ученията на Карл Маркс и Зигмунд Фройд.

Марксизмът позволява положението на жените да се разглежда от гледна точка на теорията за потиснатата класа, което благоприятства по-задълбочения анализ (макар и мачистки) на идеологията: като начало, за онези пътища, по които теорията за човешката природа или социалните отношения могат да бъдат използвани за интересите на отделни групи и така да се засили тормозът, а след това – като способ, чието използване от либералните и равноправни политически идеи, може понякога да

---

¹⁷ Освен всичко друго, в процеса на тази борба се формира важната идея на феминизма за единство, сестринско обединение на жените, отхвърлящо всички класови бариери и идеологически разногласия. Активистката на това движение – Айда Алекса Рос Уайки си спомня: „Проведох две години на бурен и изпълнен с прекеждия живот в работа и борба, сред енергични, жизнерадостни жени, които не се интересоваха от интриги... Спах рамо до рамо с остарели аристократки, дебели готвачки и млади продавачки. Често изпитвахме умора, обида, страх. Но бяхме щастливи както никога преди. Всички ни изпълваше неведома любов пък живота“. Пак там. С. 16.

¹⁸ Пак там. С. 16-17.

служи за замаскиране на други форми на неравенство и малтретиране. Един от примерите за използване на марксисткия анализ на обществената ситуация във феминистката теория, предоставя Мак Кин в своята статия: „Феминизъм, марксизъм, метод и държава: теоретично известие за настоящето“: „Сексуалността се явява за феминизма същото, което трудът за марксизма – социална зависимост и с това всеобща и историческа специфична форма на деятелност, която обединява и тялото, и разума. Организираната експроприация на сексуалността на една група за интересите на друга група е определящото основание за женския пол, точно така, както организираната експроприация на труда на една група за благо на другите, е основаполагащо при определението на работническата класа. Хетеросексуалността е структура на тази експроприация, а полът и семейството са форма на проявлението ѝ, половите роли са обобщение на характеристиките на социалния индивидуум, възпроизводството е последствието, а контролът – това е основният ѝ проблем“¹⁹.

Марксизмът бива използван от феминистките в качеството му на методологическа основа за критика на общественото устройство и подобен съюз с него притежава като следствие цяло направление на феминистката мисъл през ХХ век – т.нар. социалистически феминизъм. Когато се споменава влиянието на марксизма, не бива да се пропуска и това, че в отношение на собствения теоретичен принос на последния по темата за „женския въпрос“, сред теоретиците на феминизма възникват и достатъчно обосновани претенции. Това касае, например, известния труд на Енгелс „Произход на семейството, частната собственост и държавата“: „Основният недостатък в позицията на Енгелс по въпроса за еманципацията на жените е интересът му единствено към материалното обществено производство, с което се игнорират въпросите за икономическото робство в първичната клетка на обществото... тук жените се подлагат на особена форма на експлоатация – връщайки се въщи, тя застъпва „втората си работна смяна“, с която мъжете получават чиста печалба, макар домашната работа на жените да не се заплаща или компенсира в някакъв вид“²⁰.

Феминистките настояват, че в марксизма решението на женския въпрос – в частност демократизацията на ролята в семейството и ликвидацията на експлоатацията на жените – се разглежда едва ли не като автоматическо следствие от премахването на

---

¹⁹ MacKinnon, C., 1982, *Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory*// Signs, 7 (3), Spring 1982. P. 516.

²⁰ Engels Revisited. New Feminist Essays. New York. 1987. P. 34.

частната собственост и изграждане на социализма. Но опитът на социалистическите страни показва, че автоматизмът се проваля. Както отбелязва руската изследователка: „Важната роля на женския труд в икономиката трябваше да доведе до съществена промяна на патриархалните отношения в семейството. Практиката същевременно показва, че процесът е противоречив и многозначен. От една страна се случва явна трансформация на икономическата роля в семейството. Сред много семейства жената повече не зависи икономически от мъже и това има огромно значение за личностното ѝ себеутвърждаване. Но от друга страна – патриархалните отношения в семейството се проявяват в разпределянето на задълженията, възпитаването на децата, подчинението на жената от потребностите на мъжката сексуалност, в жертване на личните интереси в името на запазване на семейството и в болезнените за нея последствия от развода и т.н. Жената носи върху плещите си двоен товар – на професионалния и домашен труд; пълният ѝ работен ден е между 11-12 часа. Неравноправното положение на жените са поддържа от патриархалните традиции на семейния морал, религията, културата, властта“²¹.

Отношението на фройдизма към феминистката теория е също толкова нееднозначно. Тази многозначност може да се проследи в сходни направления. Влиянието на Фройд върху феминизма се оценява трудно, що се отнася до методологията, доколкото именно в психоанализата за първи път се поставя въпросът за връзката на личностното начало в човека и сексуалността, въпросът за психологическата основа на мъжкия и женския пол – превърнал се в един от основните за феминизма през XX век. Критическото отношение по този проблем е свързано с манифестирания от Фройд и много негови последователи принцип на „биологическия детерминизъм“ – извод, който обрича жените на непълноценно съществуване в културен смисъл. Съдържателният анализ на значимостта (отрицателен, но и положителен) на теорията и методологията на фройдизма за феминистката теория ще бъде разгледан по-нататък в изследването. Сега само ще отбележим, че макар интерпретациите на фройдистката теория да се отличават една от друга, съществува основание, според което във феминизма се е разпространило мнението за фройдизма като за теоретична основа на съвременния сексизъм. (Сексизъм – система от положения, която оправдава социалното неравенство на жените и се основава на

---

²¹ Юлина, Н., 1993, Феминисткая ревизия философии: возможности и перспективы// *Феминизм: восток, запад, Россия*. Москва. С. 238-239.

основните пороци на женската природа, които превръщат жените в неспособни за културно и социално творчество).

Тази амбивалентна значимост на фройдизма за феминистката теория се е обсъждала многократно в литературата. В един от първите бестселъри на феминистката литература – книгата „Сексуалните политики“ от Кейт Милет, се казва: „По трагична ирония на съдбата, на откритията на великия първоосновател, чиито теории за безсъзнателното и детската сексуалност в най-голяма степен изменят представите за човека, им е била наложена консервативна забрана от самия Фройд. Когато за такава цел се вземе сексуалната революция като форма на освобождение на хората от женски пол от традиционното им подчинено положение, то фройдистката теория се оказва в полза на напълно контрареволуционното направление. Макар в най-голяма степен печалните последици от подобно вулгаризиране на фройдизма да отиват далеч отвъд строгия замисъл на Фройд, антифеминизмът на подобен подход се ползва от опората на текстовете на самия Фройд“²². Своите професионални позиции за консервативното влияние на теорията на Фройд изказва и една от най-известните му ученички – Карен Хорни: „Намирам, че много психоаналитици са виновни в това, че способстват за принудителното институционализиране на мъжката и женска роля в обществото, за формиране на възгледа за жената като слабо същество, непълноценно, пасивно, меко, колебаещо се, зависимо, ненадеждно, интуитивно, по-скоро интуитивно отколкото рационално. Мъжът, напротив, се определя като противоположно същество... В периода, в който мнозина жени се стремят към измъкване от икономическото и психологическо робство, психоаналитиците все още се изказват против пълната свобода на жените, използвайки твърденията за тяхната женска роля и дори радост от пасивността“²³.

По този начин сред теоретиците на феминисткото движение се създава достатъчно голямо напрежение между марксизма и фройдизма. Още в началото на 40-те години това се изразява интересно и ярко при Симон дьо Бовоар, която често бива наричана основоположник на последната вълна на феминизма, а книгата ѝ „Вторият пол“ ще стане предмет на специално разглеждане: „Поради една и съща причина отхвърляме сексуалния монизъм на Фройд и икономическия монизъм на Енгелс.

---

²² Millet, K., 1969, *Sexual Politics*. New York. P. 252.

²³ Horney, K., 1926, *The Flight from Womanhood: The Masculinity Complex in Women as Viewed by Man and Women*// *International Journal of Psycho-Analysis*. 1926. No. 7. P. 325.

Психоаналитикът ще интерпретира всички социални нужди на жените като проява на „мъжки протест“ и обратно – за марксиста женската сексуалност е опосредстван израз на икономическото ѝ положение. Категориите „клиторен“ и „вагинален“, както и категорията „буржоазен“ и „пролетарски“ са еднакво неспособни да обхванат жената по конкретен начин... Фройдизмът може да се окаже полезен доколкото съществуващият човек се мисли като тяло, чрез начина, по който той усеща себе си като тяло сред другите тела – това конкретно изразява екзистенциалната му ситуация. Така в марксистката теория истинна се оказва тезата, че онтологическите претенции приемат конкретни форми, в зависимост от материалните човешки възможности и най-вече от онези, които техниката открива. Когато данните за сексуалността и техническите средства не бъдат подчинени на анализа на човешката реалност, сами по себе си те са неспособни да обяснят нещо²⁴.

Симон дьо Бовуар прави следните бележки в своя анализ на отношението на новото направление спрямо фройдизма и марксизма: „В опита ни да обясним жените, няма да отричаме определената роля на биологията, психоанализата и исторически материализъм, но ще изхождаме от това, че тялото, сексуалният живот и техническите средства на конкретното съществуване за човека са дотолкова, доколкото той ги включва в глобалната перспектива на собственото си съществуване. Ценността на мъжката сила, фалоса, оръдието на труда може да се определи само в по-широката система от ценности – тя се изработва в този фундаментален проект за човека, с който той трансцендира към битието“²⁵. В следващите раздели ще покажем, по какъв начин марксизмът, и може би в още по-голяма степен фройдизмът, са се превърнали в онази основа, благодарение на която феминизмът през XX век успя да се превърне не само във влиятелно обществено движение, но и да създаде нов начин на мислене, а по този начин – да заеме достойно място в качеството си на феномен на културата в настоящето столетие.

Нека се върнем към историята на въпроса. Както вече се спомена – тези фундаментални процеси се превръщат в специфика на феминизма от последната вълна, чиято поява изследователите отнасят към края на петдесетте-шестдесетте години. В началото на този период, който получава названието „либерален“, феминизмът борави

---

²⁴ Де Бовуар, 1997. С. 90.

²⁵ Пак там. С. 90-91.

с традиционните за движението изисквания за равноправието на жените в границите на съществуващата система от ценности чрез реализиране на множество мерки (сред тях са изравняване на заплащането за женския и мъжки труд, предоставяне на облекчение за постъпване в университетите и подобряване на трудоустройството), чиято цел е да превърнат жените в по-конкурентноспособни сред „мъжката култура“.

Още през седемдесетте години възниква новото направление на т.нар. „радикален феминизъм“, който издига много по-широка програма, свързана със стратегическите изменения в движението. Ясно, че изборът на „радикален“ не е случайно. Призивите на феминистките са отправени не само към подобрене на женските права, но и на пълно обособяване от действащите в мъжкото общество културни институции. Тук става въпрос за определена феминистка революция, в резултат на която трябва да се разруши „андроцентристкото общество“. Обръща се внимание на взаимовръзката между идеите на радикалния феминизъм и популярния през този период неофройдистки призив за преодоляване властта на патриарха, протест срещу конформисткия идеал на „сегашния мъж“, култа към насилието и технократизма.

Най-ярки фигури в това движение са вече споменатите Кейт Милет и Суламиф Файърстоун. Последната формулира собствената си програма по следния начин: „Настоящата крайна цел на феминистката революция следва да бъде, в отличие от предходните движения, унищожаване не само на мъжките привилегии, но и обществено различие на пола като такъв... Женската революция отправя призива си не само върху западната култура, но и върху самата природа, доколкото понятието „естествен“ не всеки път е адекватно на понятието „човешки“... Човечеството все повече надраства природата и вече не можем да намерим оправдание за съхраняване на сексистко-класовата система под стария предлог, че тя има „естествено основание“²⁶.

За радикалния феминизъм от началото на седемдесетте е характерна негативната трактовка на културната автономия на жените – стремеж женската култура да се сведе до директно „политическо действие“, под което често се разбират различни анархични акции, а именно - оскърбяване в нощните мъжки клубове, публично изгаряне на порнографската литература, протест срещу конкурсите за красота, които унищожават

---

²⁶ Shulamith Firestone., 1972, *The Dialectic of Sex*. New York. P. 10-11.

достойнството на жените и др.²⁷ Едновременно, от втората половина на седемдесетте, в движението все повече преобладават съвсем различни настроения, които изразяват разбирането на ограничението на предходните трактовки на социокултурните проблеми.

Фактът, че властта (в политическия ѝ смисъл – като приемане на конкретни решения), се намира в мъжки ръце може би не е най-важната част от проблема. Главното е в това, че логиката на цялата модерна култура, в нейната дълбочина, е типично мачистка, а всички достижения – научни, производствени, технически – са израз на глобалния проект на покоряване на природата, която се проявява и в гръцката наука, и в лозунга „знанието е сила“, издигнат през Новото време, и дори в екологичната криза и заплахата от ядрена катастрофа за съвременността. Изследователите през този период отчитат загубата на интереса към политиката от страна на феминизма и все по-явните опити за позитивна интерпретация на женската култура – стремеж в нея да се види не само антимъжка култура, а самобитно органично явление с дълбоки исторически корени. Затова се настоява, че през седемдесетте години радикалният феминизъм бива заменен от „културния феминизъм“ – движение, което има за цел да изследва възможностите за създаване на женска култура²⁸.

Именно през този период феминистката проблематика се сдобива с по-широка популярност сред академичните учени – психолози, социолози, антрополози, историци, философи, изкуствоведи, филолози, които виждат основните изисквания на съвременния феминизъм в многопосочното, а не само в правно-политическото, разкрепостяване на жените. „Достиженията на феминизма през последните две десетилетия довежда до това, че различни сфери като история, философия, филология, изкуствознание, биология, право и др. се наблюдава изменение в самата насока на изследването и развитието на знанието. Смяната на перспективите се реализира чрез

---

²⁷ Обществеността реагира светкавично. Средствата за масова информация разпространяват твърдението, че феминистки могат да бъдат само „дегенеративни жени“, притежаващи „къси коси, окосмени тела и малки гърди“, затова ги наричат „полухора“, „изгубени жени“, „кудкудякащи кокошки“, „ужасни мъжеподобни вещици, празнодумстващи в Палатата на общините“, „група от уродливи жени, викащи си една на друга по телевизията“. (Интересна бележка се появява през 1970 г. в *Washington Star*, която касае феминисткия марш по Пето авеню – според репортера събитието е значимо и за да опровергае „лъжливия слух за това, че членовете на освободителното движение са уродливи жение“, авторът на материала пише, че от много време „не е виждал на едно място толкова красиви жени“. Сrv.: Wolf, N., 1992, *The Beauty Myth*. New York.

²⁸ Sayers, A., 1982, *Biological Politics. Feminist and Antifeminist Perspectives*. J. P. 168.

осмисляне на половата позиция – феминизмът открива мачистката ориентация на знанието и с това тотално изменя и собственото ни разбиране“ – за тези процеси свидетелстват Пеги Бранд и Каролин Казмайер в предговора на едно от най-големите естетически издания в Америка, посветило специален брой на феминизма²⁹. По този начин феминизмът се формира не само като обществено движение, но и като междудисциплинарен феномен на съвременното теоретично знание, а също и като особен светоглед, притежаващ своите философски основания, в чиято основа е новата философско-антропологическа концепция.

Превод: Николай Узунов

---

²⁹ Brand P., Kasmeyer, C., 1990, Introduction// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1990. No. 4. P. 2